

Középkori magyar történelem

A magyar őstörténet vitás kérdései, kalandozások, államalapítás

Nappali képzés
© Dr. Kiss Gergely
egyetemi tanár

A magyar őstörténet vitatott kérdései

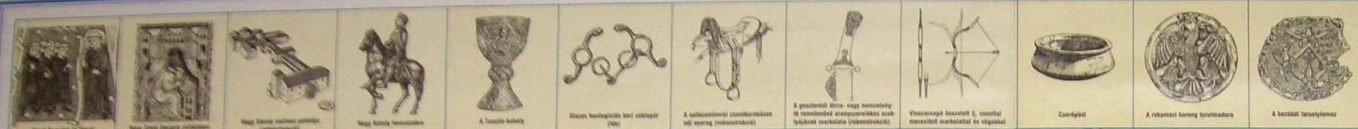
- Nyelv és eredet
- 18. századi nyelvtörténészek: finnugor nyelvrokonság
- ↔ sumér rokonság
- De: sztyeppe-i török népek évszázados nyelvi hatása (onogur-bolgárok, kazárok) + heterogén etnikai komponensek (finnugor, keleti szláv, alán, stb.)
- 6. század közepe: kazár kaganátus, sztyepei nomád birodalom
 - Belső szerveződés sajátosságai
 - vallás
 - nyelv
 - politikai szerveződés
 - Levédia (lokalizálás, jelleg) körüli vita

Őstörténeti „csodabogarak”

- „nyelvtörténet” - kulturtörténet:
 - sumér
 - szkíta
 - ír
 - ógörög
 - hun
 - avar
- Embertan
 - turanid (europid/mongolid) ~ kun
- Kitalált (hamisított) forrás
 - Iszfahani-kódex
 - Iszfaháni Szurb Khács állítólagos kolostor kódexe, hun szótöredékek
 - Detre Csaba „publikáció” (Bérczi Szaniszló, Detre Csaba: *A hunok művészete* (kifestő). Bp., Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete; Püspökladány, Uniconstant, 2003.)
 - amatőr hamisítvány (ha egyáltalán létezik)
 - Kassai kódex
 - 1227-től vezetett Liber inquisitorum, a Collectio Dominicana állítólagos része Fehér Mátyás Jenő szerint – sámánizmus, sumer eredet, zavaros kronológia, kézirat hiánya, stb.
- Kitalált középkor (Heribert Illig)

A MAGYAR NÉP VÁNDORLÁSA ÉS A HONFOGLALÁS

STIEFEL

- Tundrák
- Tájak
- Köveszt erdő
- Lombos erdő
- Erdős sztyepp
- Sztyepp
- Felkutatás
- Sivatag
- Fenyvesek
- Medvetarján növényzet

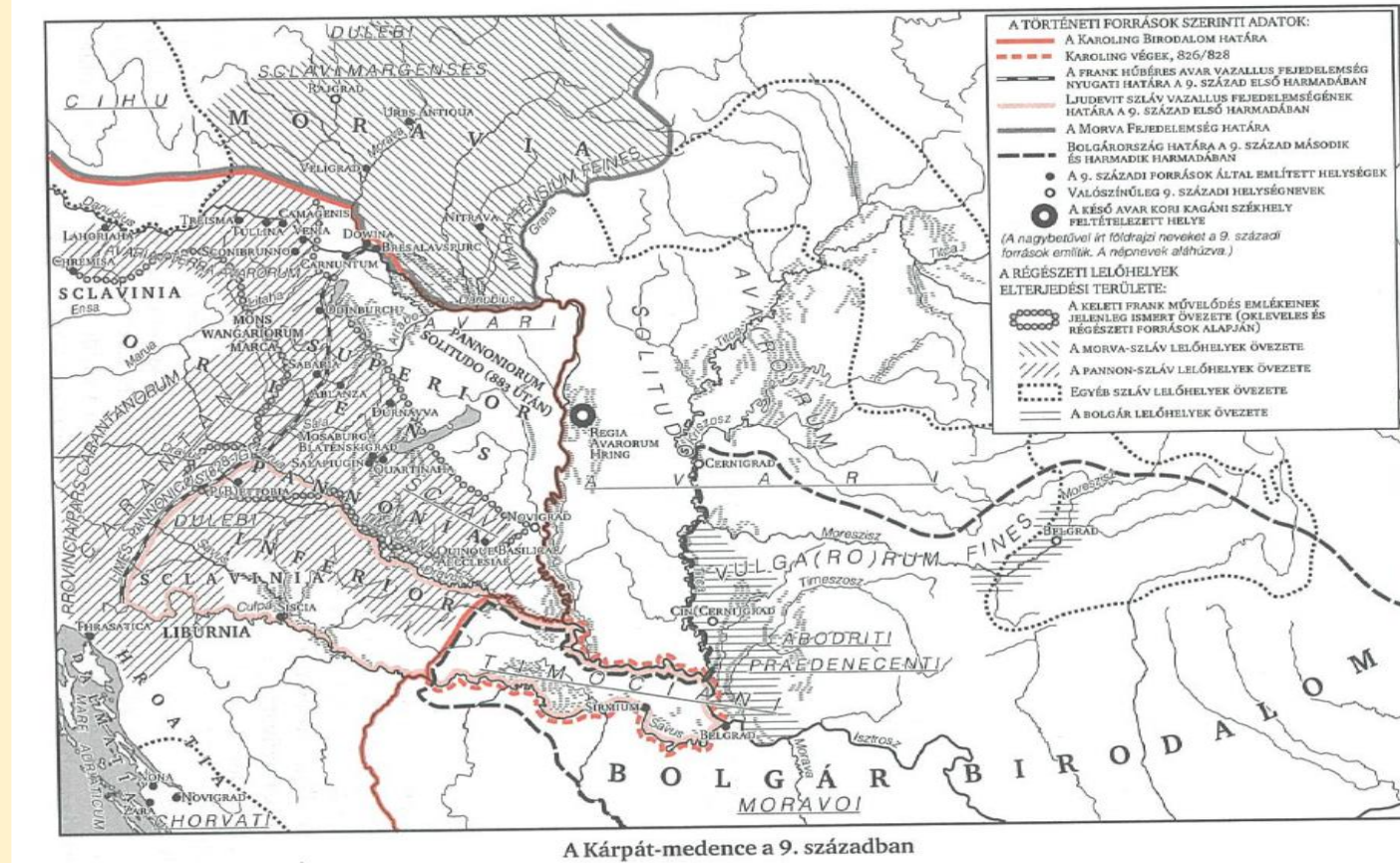
- FINNUGOR NÉPEK, TÖRÖK NÉPEK
- SZLÁV NÉPEK, EGYÉB NÉPEK
- A magyarok vándorlásának iránya
- A honfoglalást előidéző népvándorlás iránya
- Magyar törzsi központ
- Főbb katonai-politikai központok a VIII-X. században
- Kazár katonai-politikai központok
- Majd: Mai településnév
- Főbb katonai-politikai központok
- Sztyepp; sztyepp
- A nyugati és a keleti keresztény egyház terjedése (VIII-X. század)
- Zsidó és iszlám terjedés (VIII-X. század)
- Patriciátus a nyugati és a keleti keresztény egyházban
- A nyugati keresztényországi, püspöki székhely
- A keleti keresztényországi metropolita, püspöki székhely

Kazária és Etelköz

- Volga-Don-Dnyeper közötti terület, Kr. u. 7. sz. – 840 k. (?)
- Csatlakozott hadinép: elő- és utóvéd
- Szakrális kettős fejedelemség
 - Levedi – kazár kagán leánya
 - kende (kündü)
 - gyula
- Elszakadás
- → Etelköz (Dnyeper – Dnyeszter „folyóköz”)
- törzsszövetség

Honfoglalás

- Dátum
- Ok
 - Besenyő támadás – menekülés
 - Tervszerű szállásváltás
 - Klimatikus hatások kényszere
- Útvonal(ak)
- Egy vagy több hullám? (895-904/907)
- Keretek
 - Törzsi / nemzeti
 - Anonymus-féle rekonstrukció
- Számbeli fölény vagy jobban szervezett kisebbség?
- Politikai-katonai peremvidék
 - Frank, morva, bolgár
- Nyelvi hatások
- Kettős honfoglalás (László Gyula)

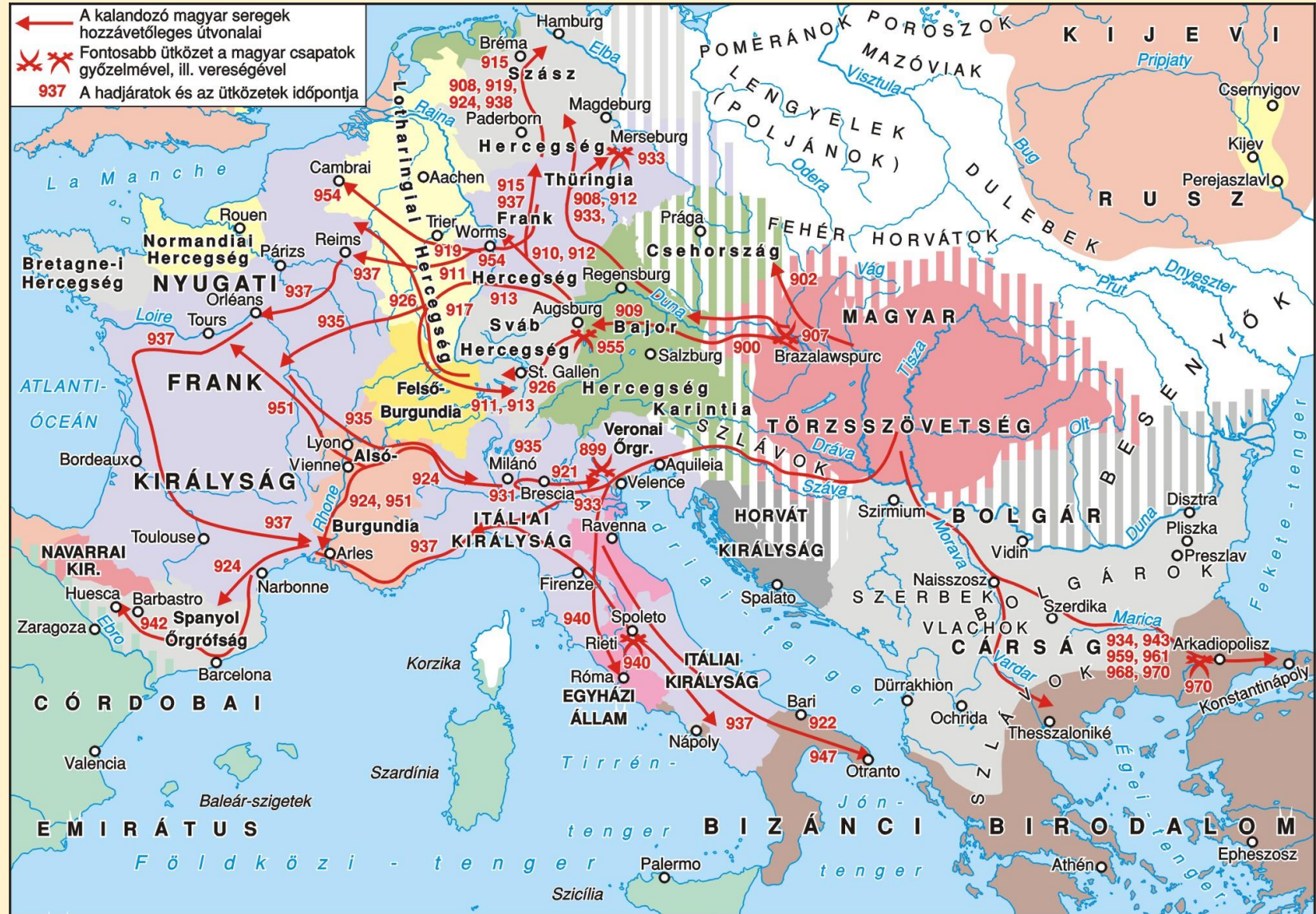

Dzsajhani-hagyomány (9. század második fele)

- Az információ
 - A magyarok a türkök egy fajtája
 - Főnökükkel 20000 lovas vonul ki
 - Főnökük a kündü, vezetőjük a gyula
 - Együtt haladnak a sarjadó fűvel
 - Adóztatják a szlávokat
 - Folyó menti téli szállás
 - Szántóföldjeik vannak
 - Sátorokban laknak
- Az értelmezés nehézségei
 - Nomád? – teljes fegyverforgató népesség
 - Félnomád? – katonai kíséret
- Eltérő becsült népesség

Kalandozások

- Megítélés
 - Historizmus, romantika
 - Zsákmányszerzés
 - Politikai megosztottság kiaknázása
 - Karoling birodalom felbomlása
- Harcmódor
- Szervezeti keretek
- Teljes társadalom?
- Törzsi keretek

A MAGYAR KALANDOZÁSOK (899–970)

A 10. század kérdései

- Politikai szerveződés keretei
- Szakrális kettős fejedelemség?
- Nagyfejedelelem (kündü), katonai vezető (gyula, karkha)
- Törzsi államok?
- Árpádok
 - Taksony, Géza
 - Bulcsú
 - Koppány
- erdélyi gyulák
- Keán
- Ajtony
- Életemód
 - Nomád, félnomád, letelepült?

Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár (913–959): A birodalom kormányzása, 40. fejezet

Első a kabaroknak a kazároktól elszakadt előbb említett törzse, második a Nyekié, harmadik a Megyerié, negyedik a Kürtügyarmatué, ötödik a Tarjáné, hatodik a Jenehé, hetedik Keri, nyolcadik Keszi. És így egymással összeolvadván, a kabarok a türkökkel a besenyők földjére telepedtek le...

A türköknek ez a nyolc törzse nem hunyászkodik meg a maga fejedelmei előtt, de meg egyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború, teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak. Első fejük az Árpád-nemzetségből sorban következő fejedeleme, és van két másik is, a jila [gyula] és a karcha [horka], akik bírói tisztséget viselnek, de van fejedelme minden törzsnek is.

Kristó Gyula (szerk.) *A honfoglalás korának írott forrásai*. Szeged, 1995, 127. (Ford. Moravcsik Gyula)

Államalapítás

- 10. századi politikai viszonyok
- Több hatalmi központ
 - Árpádok
 - Bulcsú
 - Koppány
 - Erdélyi gyulák
 - Keán
 - Ajtony
- Kereszténységhez való viszony
- Külső politikai környezet szerepe
- I. Ottó – Quedlinburg (973)
- III. Ottó - imperium christianum, orbis christianus
- Kereszténység, koronázás: szakrális legitimáció

Államalapítás

xxi. De his q̄ alienus seruus li
bertate queri. Irredige
xx. De his q̄ liberos inuitate
xx. De his q̄ alii mulieris tolle
xx. De q̄ flagellanti sua q̄ruat
xx. De uiduis 7 orphanis.
xx. De raptu puellarum.

De fornicationib⁹ cū an
cillis alteri. De his q̄ pe
nunt s̄ ancillas iuxores. 2.
De furto mulierum.
De incendiis mansionū.
De strigis. De maleficiis.
De inuisione domorū.

VISQVIS factu sup̄bie elat⁹ domū
di ducit reprobabile. 7 possessiones do theccal
atq; ad honore di sub regia in munitione de
fensioe munitas inhoneste tractauit. v̄l infringe
p̄sumperit. q̄si inuasor 7 uiolator domi di excom
municet. Decet h. 7 ut indignatione ipsi dñi regis
sentiat. cui⁹ beniuolentie rector. 7 institutionis p̄
uaricator extitit. Nichomus tñ rex sue 9cessionis
inuitate ab oib⁹ ditionis sue illesā seruari p̄cipiat.
Assensu ū n̄ p̄beat. 7 p̄uide affirmantib⁹ n̄ debe ēē
res dñicas iñ dño dñantū traditas. Ita s̄ sub de
fensione regis. sicut p̄p̄e sue hereditatis. 7 agatq;
aduer tat. q̄a q̄nto dñs excellentior ē hoīe. tanto
p̄stantior ē diuina causa mortalū possessione.
Iru diuinarū rerū defensor 7 custos diuinitate
statut⁹ diligēti cura n̄ solū eas seruare. s̄ q̄ mul
tiplicare debet. magisq; illa p̄stantiora quā sua
De his q̄ alii hospite tolle. De his q̄ regnū suū

defende oportet 7 augmentare. Siq̄ q̄ ille in
tuitate p̄bitatis sue regē arecto p̄posu
iterte tepauit. nullū
posse uisū fuit. obsequis aliis
cessari. abscondendis ab
illud euangeliū. si pes. man v̄l oēs uisū
dilatet te. ap̄uta v̄l
De potestate ep̄s. sup̄ res ecclesiasticas.

ii. **VO**lunt ut ep̄i habeant p̄p̄e
afficas p̄uide. regē. 7 gub̄nare.
re. scdm canonica auctoritatē
laici in eoz ministerio obediā
das ecclesias uiduas 7 orphanos
ut obediētes sint ad eoz xp̄ianit
dā. l̄sentientib⁹ sint comū
fuis. ad iusticias faciendas. uisū
q̄s diuine. Et nullaten⁹ palū
falsū testimoniū. neq; p̄uati
lex iusta i aliq̄ dep̄uet. q̄i
iii. **TESTES** aut 7 accusatores clerici
sine aliq̄ sint iſamia. uxorē
7 omnino xp̄m p̄dicantes. Itē
iiii. **TESTIMONI** laici aduers⁹
cupiat. Homo enī clericū q̄lib⁹
nare p̄sumat n̄ i ecclesia. De laicis

- Szervezeti-társadalmi keretek gyökeres megváltozása
- Törvénykezés
- Területiség ↔ vérségi kapcsolatok
- Egyházmegye, királyi vármegye/várispánság
- Magántulajdon, intézményi tulajdon ↔ nemzetségi vagyon
- Keresztény jogrend ↔ szokásjogi intézmények
- Keresztény mentalitás „bevezetése”
 - Templomba járás
 - Vasárnap
 - Keresztény házasság

A királyi vármegye – fogalmak, kialakulási modellek

Fogalmak

- frank / német közvetítéssel
 - comitatus, parochia, provincia, diocesis; marchia, confinium
- szláv jövevényszavak
 - megye
 - ispán

Eltérő eredeztetés

- 19. századi pozitivistá történetírás
 - frank előzmények
- marxista történetírás
 - szláv modell
- 20. század vége
 - Györffy György
 - nemzeti szállásterületek
 - Kristó Gyula
 - törzsi területek

A királyi vármegye – kettős szervezet (vármegye / várispánság)

Várispánság

- várak és az ellátásukra rendelt területek szórt rendszere
 - várispán (comes)
 - udvarispán (comes curie)
 - várnagy (maior castri)
 - hadnagy (maior exercitus)
 - százados, tizedes
 - várjobbágy
 - kelt jobbágyfiúk
 - várnépek
 - megye nélküli várispánságok (Galgóc, Szolgagyőr, Bolondóc)

Vármegye

- várispánság határokkal („megyével”):
 - tisztikar: ~ várispánság
 - várispánsági birtokok
 - egyéb világi és egyházi birtokok
 - megyésispán (legtöbbször egyúttal várispán is)
 - első ispán – megyenév (Csanád, Hont, Doboka, Veszprém)
- Joghatóság
 - királyi jogok delegálás
 - adószedés
 - hadakozás (hadállítás és –vezetés)
 - bíraskodás (előkelők, várnépek)
 - De: bíraskodás (tömeges)
 - királybírák / megyei bírák: billogos, poroszló (11-12. század)
 - közgyűlések (13. század, királyi, hercegi kezdeményezésre)
 - congregatio generalis

Magyarország vármegyéi a korai Árpád-korban

- Fokozatos fejlődés

- királyi uralom kiterjesztése
- Dunántúl / Duna-Tisza köze / Erdély / Észak-kelet
- magterületektől a peremvidék felé
 - szerkezeti változások
 - marchia → királyi vármegye
 - Marchia („Marót”) → Valkó, Szerém
 - confinium → királyi vármegye / kiváltságolt terület (erdélyi Fehér / Szászföld, Székelyföld, Barcaság: széki szervezet)
 - erdőispánságok (Pilis, Sáros, Patak), udvarházak → vármegye
 - „várelemek spontán expanziója” – másodlagos megyealakulások
 - Szolnok : Belső-Szolnok, Közép-Szolnok, Külső-Szolnok

- Királyi (királynéi) udvarházak (Pilis, Segesd, Bakony)

- szórt birtokszervezet
- udvarnokok
- udvarispán [udvarnokok ispánja] (~ nádor)
- udvarbíró (~ országbíró)

